Ш(2=632.1/6
К599

Экинчи жүрүм

Л. Кокышев

1963

-119055-

С (АЛТ) 2
К 59

Л. Кокышев

Экинчи jӱрӱм

0119052
Горно-Алтайская областная
БИБЛИОТЕКА

ТУУЛУ АЛТАЙДЫҢ
БИЧИКТЕР ЧЫГАРАР ИЗДАТЕЛЬСТВОЗЫ
г. Горно-Алтайск · 1963

84(2=632.1)6-5
С (аят.) 2
К—59 9

Үлгерлер

МЕНИҢ ЎЙЕМ

(Поэмадан алган ўзўк)

ПРОЛОГ

Ак чаазынды
алдыма салала,
Меңдебей,
пероны
катап ла алдым...
«Мениң ўйем...»
бу суректың
Алдына колымды
катап ла салдым.
Ак-јарыкка
ўйелердиң
Артызып
салган
нези бар?
Келип јаткан
бу улу
өйлөргө
Келетен
кандый
јолдоры бар?
Адалар берген
јўрўмниң алдына

Адын олордыҥ
канайып
айдатан?..
Олордыҥ кеберин
көргӱзип берерге
Сӧс јетпезе,
канайдатан?
Меҥдебей,
перомды
катап ла алдым...
Мениҥ ӱйем
кем болотон?
Эбире шӱӱнип,
мен слерге
көрӧдим,
Эткен керегеер
не болотон?..

* * *

Јебрен өйлӧрдӧҥ
јер ӱстӱнде
Муҥ
аттардыҥ
истери арткан.
Макты,
јӧӧжӧни,
јӱрӱмди,
өйди

Маң
бажыла
ўйелер апарган.
Коркушту
јоткондый өткўлеп,
кийининең
Корумдар ээчий
корумдар
артырган.
Таш кудайга
бажырып алала,
Талайлар кечип,
ороондор бактырган.
Кыл чылбырла
албаты башкарып,
Кызыл канла
аттарын
сугарган.
«Бистиң ўйе
јажына ундылбас...» —
Кудайдың јаңын
анайып јарлаган.
Јондордың ўстўле
јоткондый
өткўлеп,
Јолдорын
јўрўмге
ўлдўле ачкан.

Армакчы алып,
телекей мойынына
Ат ўстўнен
талайып чачкан.
«Канча
чактарга
мактализын!» — дежип,
Кайа-таштарга
аттарын бичиген!
Олордыг эткен
керегин бичип,
Ойгор судурчы
кийининен
ээчиген.
Је ол ўйенинг
өткөн јолында
Ойо тепкен
изи ле
арткан.
Ойгор
судурчы
бичип те койзо,
Олордыг
магы
ундылып калган.
Аттарын
бичиген
таш-кайалар

Ак
  жеңеске
      бастырып салган.
Керегин
      билетен
          таш кудайлар
Кебистий
      чөлдөрдө
          көмүлип калган...
Үзүлип,
      үзүлген
          үйелер... үйелер...
Үүле-коногун
          кем
          оны билер?
Канча
      үйенин
          салымын ойгортып,
Карузып меге
          кем
          оны берер?
Мендебей,
      перомды
          катап-ла аладым...
Менин үйем
          кем болотон?
Эбире шүүнип,
          ондоорго турум —

Эткен
керегі
не болотон?..

I

Менің үйем —
солдаттың балдары.
Jуулу
өйлөрдө
энеден чыккан.
Кабай кожоңның
ордына
олор
Үй-мылтыктар
кожоңун укkан.
Менің үйем —
jаш
солдат,
Европаның
төжиле
ол jойу өткөн.
Менің үйем
он алты
jаштуда
Волгоград
алдында
бомбадаң өлгөн.

Менин ўйем
атака
туштa
Кыска
кожоңдый
jўрўмин берген.
Менин ўйем
угузу
чаазынды
Канылa
бичип,
партияга
кирген.
Менин ўйемнин
кожоңы
болзо,
Төрт
талага
торгулып калган.
Олордын
эткен
кереги чактарга
Миллион
jўректе
бичилип калган.
Тегин
кижиге,
ишмекчи класска

Менинг ўйем
өргөөлөр
төзөгөн.
Менинг
ўйем
муңг ўниле
«Эзендик болзын,
Куба!» — деген.
Менинг
ўйемнинг
элбек төжинде
Өткөн јууныңг
шырказы
арткан.
Менинг ўйемнинг
от јўрегинде
Миллион
энелер
шыразы томулган.
Менинг ўйем
кўйгектў чөлдөрдө
Апагаш
чырайлу
городтор тудаг.
Бўгўн олор
космос тўбинде
Келетен ўйенинг
јолдорын ачат.

Менинг ўйем
бу жарыкка
Сьерра-Маэстра[1]
туулардан
тўшкен.
Телекей
жўзине
революция жарлап,
«Маанысыс
бистинг —
Ленин!» — дешкен.
Менинг ўйем
капитал
ороондо
Жайымы учун
площадька
чыгат.
Элдинг санаазын,
айтпаган сөзин
Диктатор
палачтын
көзине айдат.
Ак,
сары
чырайлу менинг
ўйемди
Беш талада
полиция адат.

Је мениң
ўйемниң
курч көзинде
Классовый
тартыштың
јалкыны
чагылат.
Мениң
ўйемниң
уулдарын олор
Кажы ла
тўнде
адарга апарат.
Јалбышту
сөзин,
јарт санаазын
Јалтанып,
олорды
тўрмеде јажырат.
Је тўңей ле
олордың сөзинең
Кынјылар чыдашпай,
шыңкырап
ўзўлет.
Мениң ўйемниң
јалбыштый
кўўнинең
Телекей ўсти эки бөлинет!

Бу
ўйенинг
ўнинен јондор
Тартышка туруп,
кынјызын
таштайт.
Менинг
ўйемнинг
коммунизмге
јолын
Чактарды
өткўре
Ленин
баштайт...

МЕН ИШКЕ БРААДЫМ

«Иштейликтер, нөкөрлөр!»
(КПСС-тиң Төс Комитединиң
Кычырузынаң).

Эзен бе, күн! Је кандый кондың?
Эзен бе, нөкөрим!
Кандый јадырың?
Ончо улусла оромго чыгала,
Олорло кожо мен ишке браадырым...
Колдоры маскадый, ишмекчи уулдарла
Коштой ödүп, олорды уткыйдым.
Саргарган јалаңдар, тайгада малчылар
Санаамда слерди
Мен база уткыйдым.
Көңкөрö түшкен учы јок айас
Көк тенгери түбине көрödим!
Тоозы јок туштаган улустың јаныла
Токунаалу, араай,
Меңдебей ödödим.
Јүстер тоолу каймыккан улуска
Јүрегим ачык, удура барадым.
Каткырып öткön, унчукпай öткön
Кажы ла кижиниң
Көзине көрödим.

Чөйилген узун јолдорды кечире
Чөйө, чөйө мендештў алтайдым.
Таныш кижиден табыш-тал сурап,
Табышту улустың көбизин таныйдым:
Бу кижини газеттең кычыргам,
Онызын озочыл строитель дежет.
Мынызын күндўлў доскодоң көргөм,
Ол кижини профессор дежет.
Эртен тура оромдо јаңылган
Эрмек-каткыны
Угарга мен сўўйдим.
Энчигип болбой, тышкары чыгала,
Экчелген оромло бараргa јўткўйдим...
Эртен тура ороонды торгултып,
Эң ле артык улустар баргылайт.
Јакшы кижини — олор кайралдайт,
Јаман кижини — олор јаргылайт.
Базыды чокум бу бараткан улустаң
Бастыра ороонның ийдезин көрөдим.
Колдоры торсокту ишмекчи черўни,
Командир чилеп, ајыктап өдөдим.
Бажым бийик, јўрегим ачык...
Базыдым тўрген —
Оморкоп браадырым.
Партияның көзинче, ороонның көзинче
Күнди озолоп,
Мен ишке браадырым...

Горно-Алтайская областная
БИБЛИОТЕКА

ЛУМУМБАНЫҢ КӨЛӨТКӨЗИ

Кажы ла энирде Африка үстүнде
Канду таңдактар кызарып өчөт.
Кадалгак эмиктү грандарды јайладып,
Кажы ла түнде Лумумба өдөт.

Кынјызы шыңырап, најыларыла кожо
Кыйынга бастырган јериле барат.
Бамбук јабылу јурттарда токтоп,
Баобаб төзине ол амырап алат.

Өзөктөр сайын кулдар онтожот,
Очин аларга даба[1] өксөйт.
Бастыра ороонды Лумумба өдүп,
Базыдын токтотпой, парламентти көстөйт.

Је өштүлер дезе парламентте оны
Базып саларга баштарын көдүрет.
Јалдадып алган јамыркак пигмейлер[2]
Јаан кижиниҥ јүзине түкүрет.

Даба — африканский абыл.

Пигмей — сүрекей кичинек сынду улус. Автор пигмейлер деп санаазы кыска улусты айдат.

Сөөк блаашкан ийттердий кынгыжып,
Сөс айттырбай, будынаҥ туткулайт.
«Штаттар» эдип, төрөлин саткылап,
Јамызы јокко артпаска тургулайт.

Кенеде соккылап, колдорын кўлийле,
«Генерал» атту немеге бергилейт.
Карангуй тўнде катап ла оны
Катанга јаар туйкайын ийгилейт.

«Кулугур! Эмди калганчы катап
Кудайга бажыр!..» — ийде салгылайт.
Карманын тинтип, тоноп алала,
Карангуй тўнде катап аткылайт!

Је канду таҥдак өчө лө берзе,
Колында кынјызын Лумумба ўзет.
Кадалгак эмик грандарды јайладып,
Кажы ла тўнде Лумумба ӧдӧт.

Карангуй, јотконду тўн өткўре
«Кем анда?» — деп, кыйгылар торгулат.
Октоҥ јыгылган палачка удура
«Лумумба!» — деген каруу угулат.

Кынјызы шыҥырап, најыларыла кожо
Кыйынду јериле катап ла барат.

Бамбук јабылу јурттарды тўймедип,
Баштап алала, ичкери апарат...

Кара албаты ойгонып келген —
Кара Африка, өрө тур.
Бастыра таладаң кыйгылар торгулат:
«Лумумба тирў!» Африка, тур!

(1961 j.)

КИОСКТЫҢ ЈАНЫНДА

Табыжы јок бу городты мен
Та неге сўўгем, онызын билбейдим.
Јайы-кыжыла энгирлер сайын
Јаантайын олорло иштең келедим.

Карга бўркеткен бу киоск јаныла
Канча ла катап араайын ӧдӧдим.
Каранғуй шилди ӧткўре улуска
Каткырган Титовтың чырайын көрӧдим.

Келетен ӧйдиң улузын керелеп,
Герман анда каткырып отурат.
Келиндер, балдар, пастухтар, поэттер
Кереске оның сўрлерин алат.

Городской кыстар чайкалган немедий,
Космонавт уулдың портредин алгылайт.
«Бистиң јердиң кижизи...» — дешкилеп,
Билетен уулдар ўшкўрип тургулайт.

Уулчактар улустың будына оролып,
Унчукпас јанынаң суура тарткылайт.
Санаазына јеткен кийининде олор
Салкын-куйундый айылына баргылайт.

«Јаңыс јердиң уулы» — дежип,
Јамылу улус оморкоп алгылайт.
Койынына чебер суккулап алала,
Койчылар карлу турлуга баргылайт.

Келгилеп токтогон бу улустаң
Келетен өйдиң бўдўжин көрөдим.
Каткырып отурган Титовтың чырайын
Катап ла катап ајыктап өдөдим...

(1961 j.)

АЛТАЙ ТИЛИМЕ

Ак-јарыктың алдына келеле,
Айлу-күндү јеримди көрөлө:
«Адайым» — деген алтай тилим,
«Энейим» — деген эрке тилим...

Эне Алтайдың эдеги алдынаң
Эрке үнденип, сен чыккан эдиң.
Таштаң чыккан тандалай чечектий,
Таң алдынаң сен өскөн эдиң.

Коркушту чактарда тепсеп салганда,
Корболоп ойто сен өзүп келетең.
Ас та болзо, алтай јонымның
Айылдары сайын шулурып јүретең...

Керсү јонымның чүми јок кожоңын
Келишкенче сен кееркедип беретең,
Албатым јуунаткан алтай тилим,
Аарчызы јытанган алтай тилим!..

Өскө албаты тилиле сен
Өөркөшпөй, эптү таныжып јүретең.
Јайымды сүүген јакшынак уулдардың
Јалбышту сөзи сен болотоң.

Сени јокту, эби јок дешкилеп,
Седеңдеген немелер ундып салгылайт...
Калыктың алдына каткыга тўжеле,
Катап сени эске алгылайт.

Эјелер меге чўмдеген тилим,
«Эш-нөкөрим» деген эрке тилим,
Јаманың сенің сеспедим мен,
Јаражың шиңдеп көрбөдим мен.

Кайда да јўрзем, канайып та јўрзем,
Канымнаң сени мен айрып болбозым.
«Энейим» деген эрке тилимди
Эр јажына ундып болбозым!..

Албатымның айткан санаазы—сен,
Амадап јўргенде — кожоңы сен.
Адамның арткан јөөжөзи — сен,
Энемниң берген энчизи — сен,

Ыйлаган тушта эрикчил тилим,
Ырысту тужумда чечеркек тилим...
Алтай тилим,
Кару тилим....

(1962 j.)

КАРА СУУ

Кайыр туулардаң калып түшкен,
Кайнап аккан кара суу, кара суу.
Кааң күндерде, тынчу күндерде
Канчаның санаазын јарыткан ла, суу!

Кату таштарла согулып түжеле,
Казалап чөлдөрлө бараргa чирендиң.
Кажы ла өзүмниң тазылын сугарып,
Јүрүмиң ödörgö амадап меңдединг.

Је сениң меңдеп барган јолыңда
Урсулдың толкузы меңдебей јайканат.
Сениң меңдештү кыска јүрүмиң
Урсулда токтоп, анда јылыйат.

Је Урсулдың суузы ийдезин алынып,
Уур јайканып, ичкери көндүгет.
Ойногон көбүктү јаан суулардаң
Оок суулардың ийдези көрүнет.

Онойдо ок кижиниң јүрүми
Ончо јүрүмге анайып кожулзын.

Онойдо ок кижиниҥ jўреги
Кара суучактый, jаркынду болзын.

Jажына jарымдай тынду jўргенче,
Jалбырап кўйеле, öчкўлеп калалы.
Jаан, мöҥкўлик jўрўмниҥ алдына
Jаркынду jолысты
Артызып салалы !

(1962 j.)

ӨЗҮП КЕЛГЕН КӨК ӨЛӨҢГӨ

Бу балкаштаң бажыңды чыгарып,
Өзөриң деп, мен сезип салгам.
Сен өскөлөк болгоң, сен јок болгоң,
Је јажыл јыдыңды мен јыткарып алгам.

Салкынду күндерде, кышкы күндерде
Сакыгам сени, санангам сени...
Кичинек јүрүмдү өлөң дө болзоң,
Кижи бойым уткыйдым сени.

Кар кайылза, өзөтөн өлөнгө
Качан да мынайып эрикпеген эдим.
Качып бараткан өйлөрди јүрегим
Качан да мынайып сеспеген эди.

Салкынга сабадып, саргарып јаткангда,
Санаама неме кирбейтен эди.
Јажарып, јаскыда јаранып келгенде,
Јаш јүрегим сүүнетен эди!

Көкип, сени мен көп тепсегем,
Көк өлөң, байла, билериң мени.

Көөркийлерле кожо мен көп ойногом...
Көк өлөң, байла, билериң мени.

Өлөңди тепсейле, јўре берген
Өткөн өйлөргө ачынбазым мен.
Ойногон ўўрелер ырап та калза,
Озогыда чылап, кунукпазым мен.

Јажарып өс, јайылып јытан!
Јажына мынайып турбазың, өлөң!
Кыска да болзо, кижини сўўндирген
Јўрўминг бўгўн уткыйдым, өлөң!..

(1962 j.)

ТАҢДАК

Ойгонып келип, ойногон таңдакты
Одус jылга ajыктап келдим.
Jайгы таңдак, jаркынду таңдак,
Jаражыңды сениң бүгүн ле билдим.

Jалтырап келеле, jап эдетен
Jаңыс jүрүмниң кысказын билдим.
Булутту теңерини ӧдӧ берген
Бу jүрүмниң элбегин сестим...

Ойтор күнниң баштапкы чогынаң
Ойгонып келген чечекти көрдим.
Ӧзӧктӧр сайын jайыла берген
Ӧвүмдер чилеп, бойым өскӧрдим...

Ӧрӧ көргӧмдӧ, суркурап турган
Бийик, бийик jылдыстый ошкожым.
Төмӧн көргӧмдӧ, чалынга сурлаган,
Мелтиреп турган, чечектий ошкожым.

«Буурым соок...» — деп, мен тегин айткам,
«Бу — jүрүм» деп, эмди билерим.

Кажы ла коҥусла берижип, ойнойдым,
Кажы ла ӧлӧҥди јытап көрӧдим.

Ойно, ойно, јаркынду таҥдагым,
Ончозын јарыдып, ойгозып јыргат!
Көстӱ ле немнениҥ јаркынду јӱзине
Көлӧткӧ тӱжӱрбей,
Јалтанбай ырат!..

(1962 j.)

ЈҮРҮМ

Көксиме толгон, куулгазын јүрүм,
Көзимниң алдынча сен өдүп барадың.
Эртенги күнде ойто ло сени
Эбирӗ ајыктап, таныбай турадым.

Јаражай кыстың чололу пладыидый,
Јайылып, јалбырап, элбиреп браададың.
Көдөчи чилеп, сени ээчиде
Көзимнең салбай, истежип турадым.

Күр салдырбас Аркыттың суузыидый,
Күркүреп, кенете алдымда јададың.
Көңкөрө түжеле, ол суудаң ичкемде,
Суузыным канбайт,
Сен коробой агадың.
Кыскылтым өңдү таңдак бололо,
Кырлардың бажынаң кызарып чыгадың.
Амыргы үндү аң-элик бололо,
Алтай јериме
Кычырып турадың.
Ай чырайлу кыс бала бололо ,
Араайын каткырып, алдымда турадың.
Таң атканын торт сеспей калала,

Таң чолмонды таныбай турадым!
Санаам туйукта, јажынып алгамда,
Салкын бололо, эжиктең киредиң.
Күүним уурда, күч болгондо,
Күн бололо, көзнөктөң көрөдиң.

Көксиме толбос,
Куулгазын јүрүм,
Көзимди сүүндирип, айланып барадың.
Эртенги күнде ойто ло сени
Эбире ајыктап,
Таныбай турадым!

(1962 j.)

КУУ

Кичинек, кичинек, јаш тужумда
Јаан улус билбес оорудаң оорыгам,
Јаанам мени өңөрип алала,
Јаан-Өзөктө аржанга апарган.

Јаркынду, јаркынду аржанның суузыла
Јаанам менің јўзимди јунатан.
«Кудайың сенің — куу, балам...» — деп,
Көлдөрдө јўрген кууларды алкайтан.

«Комдоштор уйазы коромјык эди,
Корыгар менің баламды...» — дейтен.
Куулар оның алкыжын укандый,
Бийик, бийик учкулай беретен...

Оноң бери көп јылдар өткөн,
Ол өйлөр, тумандый, јылыйып калды.
Комдоштор уйазын корыган јаанамның
Колдоры амырап, уйуктап калды.

Бўгўн тўнде, бу тымык тўнде
Тўжиме менің куу тўжелди.

Эки канадын талбайтып алала,
Эжигиме менин куу келди.

Эрлӱ jӱрегим согулганча эди,
Эмди нени, куу, сестин?
Эки канадын талбайтып алала,
Эжигиме менин не келдин?..

Куулар, слерди сӱӱп jӱредим,
Кушта кандый jаман бар база.
Кудайы jокко ӧзӱп калдым,
Кудайга качан да бӱтпегем база.

Ал-санаам менин jарык, омок,
Амадуум менин ару, билигер.
Амадуум болуп, ак санаам болуп,
Бийик, бийик учкулай беригер!..

КҮС

Јалакай толкулар
Араайын ўнденет...
Јалаңдар ээн,
Агаштар куру.
Тегин ле сананып,
Тымык булуңда
Терек агаш
Јаңыскан туру.
Канадыла кейди
Чичкерте сыыладып,
Кадынды өрө
Өртөктөр өткўлейт.
Какталып калган
Каа-јаа аспактар
Кайкажып тургандый,
Ээчиде көргўлейт.
Атпайган будакту
Колдорыла јаңып,
Алтын кўсле
Айрылып тургандый...
Арга јокто
Араайын шуулажып,
Айдынып болбой,

Шыралап тургандый...
Јаңыс ла Кадынды
Кечире кайалар
Јасты сакып,
Бийикте ӱргӱлейт.
Кебистий јаландар
Онтылап браатканын
Керекке албай,
Очомик коргӱлейт...
Кöс тайкылар
Кök айас тӱбинде
Куу мӱркӱттер
Кунукчыл акшыйт.
Кӱс келзе ле,
Тӧрӧл туулардаң
Јӱрегим нени де
Јаантайын сакыйт...

ӨСКӨН ЈЕРИМ КЕРЕГИНДЕ ЎЛГЕРЛЕР

(Цикл)

ЈОЛ

Кааң кўндерден какшап калган,
Карарган јолло јойу браадырым.
Кају јолдың кырына отурып,
Кандый да башка санаага бастырдым.

Көп јылдар кайра бу јолло
Көпти көрөргө барган эдим...
Одус јашка јединип алала,
Озогы јолымла ойто клеедим.

Ундылып калган улуска јолугып,
Узун јолымды эске аладым.
Оору јўрегим јазылар болбой,
Ойногон јеримди көрўп аладым...

...Барар туштa јаш кижиниң
Бажына неме кирбейтен эмтир.
Одус јаштуда озогы јолло
Ойто келери кўч ле эмтир...

ЭСКИ АЙЫЛ

Эзеп бе, эски агаш айылым,
Эбирип сеге ойто ло келдим...
Кургак чакында тос кабайдаң
Курсагым сурап, ыйлаган эдим.

Нени де билбес јаш тужумда
Чобра ла сени јамайтан эдим.
Өрө турган айылдарга көрө,
Өргөөдөң дө артык көрүнетен эдиң.

Јантык сенің эжиңиң ачып,
Јакшы улус көп киретен.
Аракы-чегенің бар тужунда
Айылдаш улус киргилеп ичетен.

Јаңыртык үстүнде кара казаның,
Јайзаң чылап, кыйын јадатан.
Аланчык сайын амтанду јытанып,
Аарчы-курудың тизүде туратан.

Тобракту айылым өңжүзин ле деп,
Тогус јаштаң иштеген ле эдим...
Анаң арызын не коскорор?
Ачынба, айылым, ойто ло келдим.

Өчүп калган бу тымык очокто
Өскүс балдардың курсагы кайнаган.
Јаан тутакту јўрўм тужунда
Јаргак штаным мында көктөлгөн.

Кызыл энгирлер кирип келгенде,
Сени јаман көрмөстў деп бодойтом.
Тежигиңнең тўнде тамчылар тамганда,
Тенек бойым конорго коркыйтам.

Буул тартала, экелген акчамды
Бу кулјага энем сугатан.
Кату јылдарды јеңерге сананып,
Каптардың јанында санааркап туратан.

Тўнде аштап ойгонып келгемде,
Энем сыймап, бойыма килейтен.
«Јеерен уйыбыс јанып ла келзе,
Једеген курут экелер...» — дейтен.

Кату чачымды энем кезеле,
Бийик аланчык кийинине сугатан.
«Ыйлаба, чачыңды анда суксабыс,
Ырысту болорың, балам...» — деп айдатан.

Айылым, сениң эжиңе алдына
Курсактаң аштап көп ыйлагам.

Јаңы јўрўмге киреле, сени
Јажына таштап, мен ырагам...

Эзен бе, эски агаш айылым,
Эбирип сеге ойто ло келдим...
Јакшы да јўрзем, јалтырап та јўрзем,
Јамандап сени айтпаган эдим.

Эмдиги ойдиң балдарын кайкадып,
Эрикчелдў туруң, калганчы айыл.
Ачу ыжың көксиме мениң
Шиңип калган јажына, айыл!..

Мен де сениле узак артпазым,
Ойто ло бойымның јолымла барарым.
Ойиң једил, јемирилип калзаң,
Ортобой, сени јуунадып саларым...

ОДУДА

Эңир кирди. Аркада
Элик ырааkта багырат.
Сойлон чайды чойилте
Собурып энем отурат.

Кўреңг уйдың ölöңгин
Кўч јеткенче чапканыс...

Эмди экӯ одуда
Эрмектежип отурыс.

Үйге отурып јаҥжыккан
Үйе-сөөгим кайыжат.
Бичикчи колдың сабары
Бирдең-бирдең сыстажат.

Энем айдат: «Акыр, уул,
Чеберлен јӯр сен бойың.
Јӯрегим деп тургаҥда —
Јӯдеп ле јӯрген болбойың...»

Шаҥдалу таҥкызын азала,
Меҥдеп ӧлӧҥ јуунадат.
Јаш ӧлӧҥди төжӧнип,
Јаргак тонло јабынат...

...Арканың тӯбин саргарта
Ай тымык јарыдат.
Кырлардың бийик бажыла
Кызаҥдап спутник барадат.

Ээн аркада ӱн де јок...
Эбире ончозы уйкуда.
Суузаган јылдыс сугатка
Суркурап тӯжет турлуда.

Кечўнинг ары јанында
Кем кожогдойт ырааkта?..
Араайын, араайын шыгырап,
Ай кожогдойт јалагда.

—«Уксаг, эне, јалагда
Узак кем де кожогдойт —
Ол ай, болбайсын... көөркийди
Јелбеген јерге божотпойт».

Јаткан энем кенейте
Јалтанып, тура јўгўрди.
Јабынган тонын мергедеп,
Јаман чочып тўкўрди:

— «Көк јарамас, бу бала
Көспөкчи болбой, неме дейт?
...Энгдрей мынай ла јўреле,
Эдреп калган кижи эт!..

Ай канайып кожогдойт?
Канайып јадыг уйуктабай?
Эртен тура чий, көрмөс,
Эдиреп калдыг, кудаймай!..

Чаксырабай, уйукта.
Чаазынды оног кичеериг. —
Айдыг ўнин укпазыг,
Ак сўт, байла, ичериг...»

Токунап, таңкызын азала,
Тонын чөптөң кактады.
Унчукпай туруп, јаланғды
Узак, узак тыңдады.

Эбире ойто ло табыш јок.
Энем онтоп, улаарат...
Ай катап ла кожоңдоп,
Арканы араай јарыдат.

ЧИБИ

Карағуй арканың ары јанында
Кичинек чиби араайын шуулайт.
Энгирлер сайын көпөгөш өлөңдө
Көзининг јажы мөңүндий јалтырайт.

...Јаш тужумда койлорды кабырып,
Јаантайын сенинг төзинге келетем.
Ыраак талада јаңыскан јүргемде,
Ыраактаң менинг түжиме киретең.

Је оның кийининде өскө јүрүмнинг
Өдүшкен көп јолдорыла баргам.
Карағуй арканың ары јанында
Карыккан чибини ундып салгам.

Ак-јарыктың алдына јўретен
Амаду санаамды айтпагам сеге...
Је акту јолымнаң кайра баспагам,
Ару санаамды тўжўрбегем јерге!

Бу јўрўмде мен көп јастыргам,
Бурылчык јолдордо көп јыгылгам.
Бу јўрўмде мен көп айттыргам,
Је бойымның јолымла катап ла баргам...

Ак-јарыкта не де болзо,
Ак санаамла ончозын ӧдӧрим.
Теңериге де чыксам, телекейди де ӧтсӧм,
Тегин чибиниң тӧзине келерим.

Јаан јўрўмнең астыктым эмеш пе?
Јартын меге айдып бер, чибичек.
Јаш тужумда ойногон нӧкӧрим,
Јаңыскан эригип, јайканба чибичек...

Каранғуй арканың ары јанында
Катап ла мен јаңыскан турум.
Аркада шуулаган чибиниң ўнин
Араайын, араайын тыңдалап отурым...

КАРГАН ЭЖЕМЕ

Карган эжем, карган эжем,
Карыйла, бош буурайып калтыраар.
Канча жылга көрүшпеген эдис,
Карган эжем, кандый жадыраар?..

Куруны-жокты билетен эжем,
Курсак-тамактан кандый отураар?
Эрдин жакшызы карындажаар эмес —
Ирикти тегине не сойдыгар?

Жайдын тымык энирин ажыктап,
Жаткан жүрүмин эжем куучындайт.
Бары-жогун алдыма чоголо,
Бажын жайкап, кородоп унчугат:

«Карындажым, сенин жүрген жүрүмиң
Каа-жаада меге де угулат.
Жүзүн-жүкпүр эрмектер уккамда,
Жүрген жүрүмиң жүрегим сыстадат...

Алтайдын үстүле тенип жүргенче,
Айылына жанып, амыразаң кайдар?
Улусты шооткончо, модорлор чийгенче,
Уй азырап, токуназаң кайдар?

Бажы-көзиле јер сибирген
Бала-барка мында да бар.
Ойоҥотко тийген от-јалбыштый,
Ойногодый балдар мында да бар.

Айры тилдиҥ бажына илинбей,
Амыр ла јериҥде јуртаар эдиҥ.
Токунайтан болзоҥ, келетен болзоҥ,
Торбоктыҥ бирӱзин берер де эдим...

Кӱн алдына мынайып јӱреле,
Кӱйӱп калатан балам болбойыҥ.
Арткан ла јаҥыс карындажым эдиҥ,
Артап калатан кижиҥ болбойыҥ!..»

«Карган эјем, карган эјем,
Карыгып, анайда айтпагар слер.
Јӱзӱн-башка эрмек те уксагар,
Јӱрӱмим кандый, билбезеер слер.

Кородоп анайда сананбаар, эјем,
Коомой улус не ле дешпей.
Кожоҥ-каткылу бу јарык алдында
Кожоҥым мениҥ божоголок эмей.

Алтай јонымныҥ ырызы, шыразы
Айдатан мениҥ кожоҥым болды.

Кежим сынду кеен кырларга
Келетен jўрўм амадуум болды.

Ак-jарыкта, алтай jеримде
Айдатан сöзим эмди де бар.
Балтырган jытту алтайдың ўстўнде
Баратан jолым эмди де бар.

Ойоңот öлöңдў öскöн jериме
Ойноор кўўним эмди де бар.
Келин-кечкин jыргаган Алтайга
Келетен jаңым эмди де бар...

Карган эjем, карган эjем,
Карыгып, анайда айтпагар слер.
Jўзўн-башка эрмек те уксагар,
Jўрўмим кандый, билбезеер слер.

Токуназы jок jўрўмдў болдым,
Торбокты азырап болбозым мен.
Айры тилдиң бажына илинбей,
Амадуума канайып jедетем мен?..

КЕР АТ

Мени таныбай турың ба сен?
Эзен бе, кер ат, озогы нöкöрим,

Канайып карыгаң, кару нөкөрим,
Кайра көрзөң, бу мен!

Јал-куйругун араайын јайкап,
Јашкайакту көзиле мени ајыктайт.
«Тударга келген таңма болбой...» — деп,
Тууралап, тууралап, чек таныбайт.

Адалар фронтко јўре берерде,
Аш тартканыс, санаага кирет пе?..
Кезикте кўчиң јетпей барганда,
Өчөжип туратаң, санаага кирет пе?

...Калганчы боочыга сен чыдашпай,
Калтырап турала, кедерлеп баштаган.
Арканы торгулта кыйгырып алала,
Ажымды тўжўрип, јолдорго таштагам.

Көгөргөн туулар килеп тургандый,
Көксимде кыйгыдаң јаңылып турган.
Кејириң кыркылдап, кенейте токтоп,
Кедерлеп, чек ле баспай турган.

Арбанып, айткылап турала, мен
Аркаңа талайып, агашла сокком.
Чарчалып чыгала, ичкери чиренип,
Чагың јетпесте, сен уур онтогоң.

Тебинип, күчиң јетпей каларда,
Тегерик көзиңе јаш айланган.
Тың шырага бастырган кижидий,
Тымык јолдо өкпөөрип ыйлаган.

Ачуунды чыгара айдынып болбой,
Арканы өрө ајыктап туратаң.
Үрбейип алала, абранын үстүнең
Үкүниң эткенин тыңдап туратам...

Соок бүдүштү ол јылдарда
Сокконым учун ачынба, кер ат.
Оноң башка арга јок болгон...
Онызын бойың билериң, кер ат.

Аркага бар, амырап ото.
Артканын сеге мен айтпайдым.
Уур јүрүмнең мал да ыйлаган,
Улустың бегине эмдиге кайкайдым...
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
Өлөңи јытанган јайгы јалаңда
Өскө балдардың кожоңы јайылат.
Ай будакка илинип алала,
Араайын, араайын соодонып јайканат.

Кедери киштеген үүрине барбай,
Кер ат кобыда јаңыскан турат...

КОЖОҢЧЫ БАЙРАМ

Јуу тужунда салдачы болгон
Кожоҥчы Байрамды мен эске алындым.
Өдүп калган ол өйлөрди,
Өскө кижидий, мен катап ајарадым...

Јашканду карды, салкынды өткүре
Јалангның учында кыралар карарат.
Јашканду карды, салкынды өткүре
Байрамның өткүн кожоҥы угулат.

Орой киргенче кыраны тырмайла,
Одуга чөйө кожоҥдоп келетен.
Конуп алала, јут та болзо,
Кожоҥдоп туруп јүре беретен.

Ангтара јаткан тырмуушка базала,
Ачу-корон калактап туратан.
Комудалын чыгара айдынып алала,
Кожоҥдоп катап ла кыразын тартатан.

«Јаагы талбас кайткан?» — дешкилеп,
Јаан улус арбанып туратан.
Боожоны кайра тарткылап алала,
Бойлоры туйка кожоҥды тыҥдайтан.

«Чай ла ичеле, кыра тартарга,
Чагы канайып чыкпайт?» — дежетен.
Алтай кожоғноң кӱч алгандый,
Аттарын катап ла камчылап ийетен...

Бажым айланып, аштай бергемде,
Байрамды ыраактаң ајыктап туратам.
Өзөккө томулган оныҥ ӱнинеҥ
Өзөгим ачып, өкпөөрип туратам...

Ол өйлөр качан да санаадаҥ ундылбас,
Ол јӱрӱм качан да ойто бурылбас...
. . . . . .
. . . . . .

Фашисттиҥ бажы базылып калды.
Байрамныҥ кожоҥы артып калды.

АЛТАЙ КЕЛИНДЕРДИҤ КОЖОҤЫН УГАЛА...

Өткӱн ӱндӱ кожоҥдор уккамда,
Өскө јӱрӱмниҥ улузы билдирет.
Өскөн јерим јаҥыдаҥ көрӱнип,
Өскө санаалар көксиме илинет.

Ыраак, ыраак јерлерде јўрдим,
Ырызы башка көп јондор көрдим...
Јўзўн тилле кожоңдор уктым,
Јўрегимди јаңыс ла слерге бердим.

Кожоңчы келиндер, кожоңчы келиндер,
Кожоңоорды катап ла угуп отурым.
Јўстери ышка тартылган тууларды
Јўрегим сыстап, ајыктап отурым...

Көп, көп јылдар јўргўлей берер,
Көп ўйениң кожоңы угулар.
Буланат јытту ойногон алтајым
Бу ла бойы кеен артар...

Је бу кожоңның чўми јок сөстөри
Јеристе јажына арткылап калар.
Јадын-јўрўмде не де болзо,
Јаңы ўйениң ўнинең угулар.

Кожоңдоор, кожоңдоор, кожоңчы келиндер,
Комудал кожоңдо јок болзын.
Эдиски ўнигер эне Алтајга
Элең чактарга торгулып калзын.

Өткўн ўндў ўнигер уккамда,
Өскө јўрўмниң улузы билдирет.
Өскөн јерим јаңыдаң көрўнип,
Өскө санаалар көксиме илинет.

БАРГААЧЫ ӨБӨГӨН

Jурт ичинде эң ле jокту
Jуданғы jуртты эске алындым.
Эдетен керектер jок болордо,
Эңирде оноор айылдап бардым.

Налогтоң ло чыкпайтан Баргаачы өрөкөн
Эмди көрзөм, сүүнчилү отуры.
Jажына колхозто иштеген кижиниң
Jадын-jүрүми jеңилген туру.

Азыйда колхоздың өлөңин обоолоп,
Аркалар сайын унчукпай jүретен.
Кайыңның төзине чамчазын jамап,
Каткыны-шоотты эзебей jүретен.

Тенек немелер көкүдип алганда,
Теркеп ого чечеркеп туратам...
Чечинип алала, обоолор салганда,
Чейнеле оның белине адатам.

Тегин jерге ол тужунда
Тенек jүргем, ачузын кайдайын...
Эмди төрдө, күндүүде отурым,
Эби jогын, jаманын кайдайын.

Айылдыҥ ээзи тыҥ маҥзаарып,
Аш-курсагын кайнадып, белетейт.
«Азыйда јокту кижиниҥ айылына
Айылдаганыҥ јакшы, отур ла...» — дейт.

Азыраган малым јаҥы тойынды,
Ак-сӱдинеҥ ич, балам, — дейт.
Айылымныҥ ичи јаҥы өҥжиди,
Амырап орынга јат, балам... — дейт.

Тараты-Бажында эликтер багырат.
Талтарлар араайын аркада тартылдайт.
Јакызын јабынып, Баргаачы өрөкӧн
Јажына иштеген јӱрӱмин куучындайт....

Тегин јерге ол тужунда
Тенек јӱргем, ачузын кайдайын.
Эмди тӧрдӧ, кӱндӱӱде отурым,
Эби јогын, јаманын кайдайын!

ЈАҤЫ ЧЫККАН БАЛАГА

«Келин кижи уул бала тапкан —
Келзин» — дежип, элчилер јеттилер.
«Бороҥоттый кӧстӱ кӧӧркийек эмтир,
Поэт кижи адагай» — дештилер.

Улусты сўўндирип, јаш бойына
Учурлу кандый ат берейин?
Келетен јўрўминг та кандый болор,
Кем болорын?.. Кайдаң көрөйин.

Алтай аттар көп лө эди,
Адап салары кўч беди?
Кем болорың — онызы учурлу...
Керек кижининг адында беди?

Ак јарыкка келгенин керелеп,
Аймакта сени темдектеп салгылаар.
Алтай јоныма, төрөл јериме
Анайып база бир кижи кожулар.

Азыйда албатым коромјык болгон...
Онызын бистер ундыбас учурлу.
Адаарга сени кўч беди, экем,
Ак-јарык көрдиң — онызы учурлу.

Тўшке кирбес ат та берзем,
Тўнгей ле алтай јўректў болорың.
Олјодо-чакта јыгылган уулдардың
Ордына јўретен эр болорың.

Өзўп келзең, бу отурган улусты
Өскөлөбөй јўр — ол сениң албатың.
Өлөң-баргаазын тепсеген јериме
Өлгөнчө јўр — ол сениң алтайың...

УНДЫБАГАР

Өрө өзүп, сагышка једеле,
Өчөжип качан да јүрбегер, балдар.
Өскө алтайга јажына барадып,
Өскөн јеригер ундыбагар, балдар.

Ойногон Алтайды јектеп те койзоор,
Озогы ла бойы ол артып калар...
Чаңкыр туулары ышталып ла турар.
Чакпынду суулары күркүреп ле јадар.

Арып-чылап, уйадай берзегер,
Арчын јытту Алтайга келигер.
Актанып, төгүн сөс айтпагар,
Албаты слерге анайда бүдер.

Алтай тилигер «јокту» да болзо,
Ак-јарык берген — шоотпогор оны.
Кургаткан курудыс ачу да болзо,
Курсагыс болгон — ундыбагар оны.

Сайыркап, јоноордың јүрүмин билбезеер.
«Санаалу бис» — деп сананбагар, балдар.
Төрөл јоноордың тилин ундызаар,
«Төрөлис бар» — деп айтпагар, балдар.

Төртөн тилге ӱренип те алзагар,
Төрӧл тилигер слердиҥ артабас.
Куучынаар киленг, кеен де болзо,
«Культурный слер...» — деп кем де айтпас.

Ары болуп, атанып та јатсагар,
«Алтайым» дейле, кайа көрӱгер.
Атту-чуулу эрлер де болзогор,
«Албатым» дежип, айдыжып јӱрӱгер.

Өзӧк-буурыгар башка да болзо,
Өмӧлӱ-јӧмӧлӱ, эптӱ болыгар.
Өрӧ чыгала, төмӧн дӧ тӱшсегер,
Өскӧн јеригер ундыбагар, балдар...

АЛТАЙ УУЛДАРГА

Айылда өскӧн, Алтайдыҥ уулдары,
Ак сӱмердий оморкок болыгар.
Јарынаар ажыра јажыныжып јӱрбей,
Јаба биригип, јалтанбас болыгар.

Ӱӱле-коногоор башка да болзо,
Ӱч сӱӱридий, бек болыгар.
Канча калыктыҥ көзинче јӱрзегер,
Кадыныҥ суузындый, јаркынду болыгар.

Өйлөргө удура тең алтагар,
Өйинең озо өчпөгөр, уулдар.
Өскө уулдардың алдына јобожып,
Өскүс немедий, көрбөгөр, уулдар.

Төрөлиске шыкалган мылтыктың огына
Төжигер удура слер база тутканаар.
Албаты учун агару согушта
Алтын сөгөөрди слер база салганаар!

Јўрўмге удура нак алтагар,
Јўзигер јажырбай, ачык тудугар.
Баштапкы јерге јетпес те болзогор,
Бажыгар салбай, бийик тудугар.

Аргалу јўрўмге јединип те алзаар,
Албаты сөзин ундыбагар, уулдар.
Ачуны, јакшыны бис көп көргөнис,
Ачу сууны ичпегер, уулдар.

Бала-барканың бажы — слер,
Бар неменің ады — слер.
Алтай јонымның ийдези — слер,
Алтай јеримнің јўзи — слер!

Јўрўмге удура нак алтагар,
Јўзигер јажырбай, ачык тудугар,

Айылда өскөн, алтай уулдар,
Ижемји салган, јиит уулдар...

1962 ј.

КАЙРА ЈОЛ

Эзен болзын, чаңкыр тууларым!
Эзен болзын, ойногон јалаңдар...
Эзен болзын, экпиндӱ сууларым,
Эзен болзын, төрөл улустар.

Буланат јытту кобылар, јалаңдар,
Бу ла бойоор јажына артыгар.
Боочылар ажып, көп суулар кечип,
Поэдеер ойто катап ла барар.

Кара-көк көстӱ, уйкулу көлдөр,
Эзен болзын, слер — мениң көзимде.
Эзен болзын, кожончы келиндер,
Эдиске ӱнигер — јажына көксимде.

Кайда да јӱрзем, төрөл туулардың
Тымык шуулты көксиме томулар.
Энгирлер сайын өскөн јеримниң
Эдиске ӱни ыраактаң угулар.

Јаантайын баскан бу алтайдыҥ
Јаҥы јаҥы јүректе ачылар.
Чааптыҥ үниле, комургай бажыла
Јажына мени бойына кычырар.

Эзен болзын, эски айылым,
Эмди сеге киреримм, та јок...
Эзен болзын, Баргачы өрөкөн,
Эзен јүрзеер, туштаарым, та јок.

Эзен болзын карган кер ат,
Колхоздыҥ кожын эмди де тарт.
Карып та калзаҥ, уйадап та калзаҥ,
Качан да болзо, кару сен арт.

Айылдажып јуртаган, алтай албатым,
Адыгар чыксын — нак иштегер.
Келетен өйгө балдараар чыдадып,
Келетен јүрүмге күчеерди беригер.

Јүс ороонды керип те барзам,
Јүрген јеримниҥ ады болорым.
Јүзүн јондор алдына јүрзем,
Јуртаган слердиҥ үнигер болорым.

Буурзак, төрөл килемкей албатым,
Бу ла бойоор ырысту јуртагар.
Боочылар ажып, көп суулар кечип,
Поэдеер ойто катап ла барар...

ЫРЫС КЕРЕГИНДЕ ҮЛГЕРЛЕР

(Цикл)

* * *

«Ырысту ба слер?... — кыс бала менең
Јаскы энгирде араайын сурады. —
Тарынбагар меге, ачынбагар меге...» —
Таң чолмондый, көстөри сурлады...

Бозомтык туулардың бери јанында
Былтыргы јылдың өлөңги ышталат.
Ыраактаң, ыраактаң келген эзинге
Кыс баланың көстөри јашталат.

Күйгүлей берген оттор өзөктө,
Күн келдидий, кызарып јайылды.
Айлаткыш түбинде нени де сакып,
Алтын казык айланып токтоды...

«Ырысту ба слер?...» — кыс бала менең
Јаскы энгирде араайын сурады.
Кару, кару көөркийди ајыктап,
Каруузын айтпай, санааркап турадым.

Jўс шўўлтелер суракка jетпеди.
Jўрегим ого каруузын айтпады.
«Ырысту ба сен?...» — деп, кыс баладан
Каруузын таппай,
Мен ойто сурадым...

* * *

«Ырыс дегени не болотон?..» —
Энгирде чыккан jылдыстан сурадым.
Энгир jылдыс бийиктен мелтиреп,
«Ырыс дегенинг — ол мен...» — деди.

«Ырыс дегени не болотон?..» —
Jаланда öскöн чечектен сурадым.
Jаланда öскöн кöк чечек jайканып:
«Ырыс дегенинг — ол мен...» — деди.

«Ырыс дегени не болотон?..» —
Айланып келген ай-күннен сурадым.
Айланып браткан ай-кўн токтойло:
«Ырыс дегенинг — ол мен...» — деди.

«Ырыс дегени не болотон?»
Эбирип келген öйлöрдöн сурадым.
Эбирип келген öй токтобой,
«Ырыс дегени—ол бис...»—деп айтты.

«Ырыс дегени не болотон?..» —
Арт учында бойымнан сурадым.
Төжимде jүрегим канымла ойноп:
«Ырыс дегени — ол бойын!...» — деди.

* * *

Таң атты. Jалаңның өлөңин
Тактап салдыс. Керекпе, кайдалык
Тандалай чечектий,
Тайадый көөркийим,
Чикезин айтсаң:
Ырысту ба сен?..
Чаал кайыңның бүринең бажыска
Чалын түшсе, керекпе, кайдалык.
Jаш балдардый,
Каткырып ойноп,
Jаан jолдорго
Кожо баралык.
Jаткан jоныбыс ырысту ба деп,
Jакалай базып,
Кожо сурайлык.
Таңдалай чечектий,
Тайадый көөркийим,
Нени айдар,
Кожо угалык.
Таңдакла кожо теңг турала,
Тайганы көстөп бараткан jылкычы,
Табыш-талды угарга турубыс,

Табынча айтсагар:
Ырысту ба слер?..
Јолыска туштаган, јойу таныжыс,
Јорукчы эмтиреер, јолоорды билбезис.
Јотконды, јутты слер көп өткөнөөр,
Айдып берзегер:
Ырысту ба слер?..
Көпөгөш энгирде кофтазы агарган,
Көбөлөк ошкош, кызычак, токтозоң.
Сакыган уулга мендебей, биске
Сананып айтсаң:
Ырысту ба сен?..
Јуудаң калган ойгор адалар,
Јуртка конгон кару энелер,
Ырыстың учурын јартап береле,
Айдып берзегер:
Ырысту ба слер?..
Јуудаң калган, тул келиндер,
Энгирлер сайын кородоп, ыйлабаар.
Бурузы јок јўрўмге тўкўрбей,
Бурылып көрзөгөр:
Ырысту ба слер?
Јөөжөни јөөргө уйкузын ундыган,
Јөргөмөш ошкош, астамчы кижи,
Јөбисти тыңдап, укпас та болзоң,
Каруузын берзең:
Ырысту ба сен?..
Күннің јаркыны карангуй деген,

Күйүнчек кижи, эжигеер ачыгар.
Күйүп брааткан јүрүмеер шүүнеле,
Айдып беригер:
Ырысту ба слер?..
Көп једимге мендештү једеле,
Көкүп, көөрөгөн табышту кижи,
Көрүмјиң биске керек те јок —
Көзиске айтсаң,
Ырысту ба сен?..
Тандалай чечектий,
Тайадый көөркийим,
Јарык отторлу
Јурттарга баралык,
Јаткан јоныбыс
Ырысту ба деп,
Јакалай базып,
Кожо сурайлык...

* * *

Јаскы энирде јажарган садтарда
Јаранып алган көөркийлер отурат.
Өткөн улусты туйкайын көргүлеп,
Ырызын каран сакыгылап отурат...

Бажында платту кызычак ырызын
Баштапкы катап сакыган болбайсын.
Оның сакыган баштапкы ырызы
Ончозынаң башка, аңылу болбайсын...

Ого коштой, оң јанында,
Омок чырайлу ўўрези отуры.
Артистке өткөнип, ачылу кийинтир,
Ак мойынында јинјилер толтыра.

Јалтанбай ырызым табарым ла деп,
Јазап ла туруп шыйдынган болбайсын.
Айылында бар-јок јинјизин кабырып,
Ак мойынына кийинген болбайсын...

Ырысты беретен јамылу болзом,
Быларды кыйа мен көрбөс эдим.
Калаш ўлеген бригадир чилеп,
Кажызына ла теңнең туттурар эдим...

МЕНИҢ ЫРЫЗЫМ

Ырысту болорго акту бойыма
Көп лө немелер керек јок болор:
Јўрўмеер ле јаранып, ырысту болзогор,
Јўрегим мениң ырысла толор.

Јўзўн укту јондорым, слерден
Јўрегим чөкөбөс, јўрегим согор...
Јаңы чыккан балдараар каткырза,
Јаан ырызаар — менийи болор.

Мен бойымныҥ јеримде, бойымныҥ јолымда.
Айылым јокто — јериме конорым.
Јаҥы ла өскөн күн келди јайылза,
Јаш баладый ырысту болорым.

Јер үстүле таркаган најылар
Јуулыжып келзе, мени кычырар.
Јүс бокалдар шыҥырты угулза,
Јүрегим ойноп, ырысту согулар!

Кожо ойногон үүрелер меге
Кожоҥдоп берзе, кожоҥын угарым.
Азыйгы көөркийлер јүргүлей де берзе,
Ак-јарыкта ырысту артарым.

Өчөп мени ченеген улусты
Өштөбөй, олорды ундып саларым.
«Андый-мындый неме...» де дешсе,
Алдырбас, нөкөрлөр,
Мен ырысту болорым...
Јакшы үлгерди нөкөрим бичизе,
Јаркынду санаазы меге једижер.
Ого күйүнип, сагыжым карыкпас,
Оныҥ ырызы меге де келижер.
Јүрүмис јаҥыс, албатым, слерле
Јүрегим соккончо кожо артарым.
Јүрүмим мени туйуктап та алза,
«Ырысту мен!» — деп, өчөжип айдарым.

Уур јолдорло слерле кожо
Учына јетире кожо барарым.
Карый да берзем, өлүмим де келзе,
Калганчы катап ырысту болорым!..

Јүрүмнең ыразам, ачынбагар мөге,
Мөңдебей, араайын јүре берерим...
Алтыннаң баалу ырызымды слерге
Ак-јарыкта
Артызып саларым...

(1962 j.)

* * *

«Јүрер, јүрер күүним бар!..»

Вл. Луговской.

Јайылып турган јайгы агаштың
Шуултын угар күүним бар.
Көккө јадып, көк айас түбине
Көрүп ле јадар күүним бар.

Јышта јайылган чечектиң јыдын
Јытап көрөр күүним бар.

Күндүлү чалыган бу күн алдына
Күүкти угар күүним бар.

Аба-јышты кериген аңдардың
Қыйгызын угар күүним бар.
Алтайда аккан аржан сууларга
Јунунып алар күүним бар.

Јүрүмим менің кандый да болзо,
Јүрүмди јүрер күүним бар.
Јолым менің уур да болзо,
Учына једер күүним бар.

Ыраак јүрүмде өскө үйенің
Ырызын көрөр күүним бар...
Јаңы өйлөрдің, јаңы улустың
Үндерин угар күүним бар!

(1958 j.)

* * *

Кичинек јуртта,
Граннын јанында
Күнүң ле энгирде
Поездтер токтойт.
Јажыл бөрүктү
Пограничник уулдар
Вагондо улусты
Шиңжүлеп, јоктойт.
Өдө берген
Гранды ажыра
Өскө ороонды
Ајыктап турум.
Өдүшкен улусты
Тыңдап уккамда,
Өскө куучындар
Угулып туру.
Мен билерим:
Бу улуска
Мен башка эмезим,
Олордың најызы.
Кижи ле болзо,
Артканы керек пе?

Мен билбезим —
Олордың ээжизин,
Туткулап јаткан
Туразын эмди ле
Тудужып, кирпичтең
Салыжып берерим.
Көрбөгөн крестьян
Кижиниң айылына
Көрүшкен-танышкан
Кижидий киреримм.
Мениң айылым —
Советтиң орооны.
«Јошкын»—деп, меге
Кем де айтпас.
Эки јүс миллион
Билелү мени
«Јаңыскан сен» — деп,
Кем де айтпас.
Јокту кижи
Јолымда јолукса,
Јолды ого
Јайладып берерим.
Өскө тилле
Эрмек сураза,
Тилдерин билбезем,
Колымды берерим.
Керек болзо,
Теңисти меге

Кечип чыгары
Не де эмес.
Кубаның, Фидельдиң
Јаан кереги
Мениң керегим —
Кижиниң эмес.
Тӱрмеде Сикейрос
Давидтиң[1] салымы
Тӱнде мениң
Уйкумды айрыган.
Ал санаамды,
Агару кӱӱнимди
Ангольский партизан
Кожо апарган.
Иностранец эмезим.
Мен ишмекчи кижи.
Мен билбезим —
Олордың ээжизин,
Мен бастыра ишмекчи
Улустың карындажы,
Мен бастыра
телекейдиң
кижизи.

1962 j. Плоешти.

---

[1] *Давид Сикейрос*—Мексиканың прогрессивный јурукчызы.

ГРАНИЦАДА

«Кудайдың сүрин, алтын, валюта кожо апарып јадыгар ба?»

(Таможенниктиң сурагы)

Нөкөр майор, чамаданым бу.
Ача тартып, ајыктап көрүгер.
Тегин јүрбедим, паспортыма слер
Темдекти капшай тургузып беригер.

Эдилү алтынды, шыңырууш мөңүнди
Энеден чыккалы көрбөдим мен.
Кудайзак болуп, бажырбаган эдим,
Кудайдың сүрин кайдатам мен?

Поездти капшай ајыктап көрөлө,
Гранды ачып, слер божоткор.
Баштыкты тегин чечпегер, майор,
Валюта эмес — ол значоктор.

Ол значокто Ленинниң сүри.
Оны румын ишмекчи тагынар.
Оманда кулдар ого јединзе,
Оның сүринең күч алынар.

Тегин jўрбедим. Паспортыма слер
Темдекти капшай тургузып беригер.
Jошкын эмезим. Мен советский кижи.
Jолым ыраак, онызын билигер.

Гран ажыра ишмекчи карындаштар
Канайып jатканын көрбөгөм мен.
Ангольский негр тартышта дешкилейт,
Акту санаазын укпагам мен.

Лумумбаныг сөөгине эмдиге jетире
Чечектеҥ ўзеле, салбаган эдим.
Фидельди көрўп, эмдиге jетире
Бек сөзимди айткалак эдим.

Алжир jайымда. Олорло кожо
Акту кўўнимнеҥ сўўнерге турум.
Караҥуй тўнде кубинле кожо
Гаванский портты корыырга турум.

Анкарада ўренген студентле кожо
Амыр-энчўни кичеерге турум.
Аҥданып jаткан jўрўмниҥ учурын,
Алтайдыҥ ўстин билерге турум.

Амадуум мениҥ ол, майор,
Алтын-мөҥўнди кайдатам мен?
Куйагым мениҥ — СССР эди,
Кудайдыҥ сўрин кайдатам мен?

Унгенн

ӨРГӨӨ ПЕЛЕШ

Нафталин јытту кыптарла мени
Баштап алып, гид токоорот.
Корольдың угын јастырбай куучындап,
Өткөн чактарда јўрўмди коскорот.

Туристтер алдында отургуш ўстўне
Турецкий паша отурган деп айдат...
(Каандардың јўрўми каныма тийет,
Капшай куучынын божотсо кайдат).

Орыннаң турбай, наследний принц
Оптонып, кара кофэ ичкен дейт.
Койрык бутту бу алтын столдо
Корольдың иштеген јери дейт.

Кўндўлў гид! Слердиң куучынаар
Онгдобой турум, јаманым таштагар.
Баштап алган куучынаар ўзеле,
Мындый суракка каруузын айдыгар:

«Кастың канадын курчыда јоноло,
Каандардың чийген бичиги кайда?

Канча jўзўн албаты башкарып,
Кайралду эткен кереги кайда?

Баштары буурайган тенек пашалар
Базынчык законды эмдиге чийгилейт.
Карангуй чактардан арткан корольдор,
Карчага чылап, өргөөдө ўргўлейт.

Колы торсокту ишмекчи улусты
Корголjын окло эмдиге аткылайт.
Улу болорго мууканып, эмдиге
Улустыг сөөгинен өргөөлөр туткулайт.

Колында канды чала jунала,
«Государство — мен...» — деп, кем айтка
Коркушту jалчыны jалдап алала,
Лумумбаны кече кем аткан?

Албаты коркыткан алтын өргөөлөр
Ак-jарыкта эмди де көп.
— Jе ончо өргөөлөр музейлер болор...
— Кўндўлў гид!
Мен слерле jöп.

Синай, Румыния

МИХАИЛ ЭМИНЕСКУ

Румыниянын Албаты
Республиказынын улу поэдине.

Тербезен баскан телекей ўстўле
Тескинип, айланып куйун шуулаган.
Ундылып калган јокту турада
Улу поэт ölўп бараткан.

Јокту ороонның јокту поэди
Јоболду јўрўмнең айрылып бараткан.
Јемтийе кўйген свечиниң алдында
Јелбер чачтары јайылып калган...

Јеңў истеген јер ўстўнде
Јетире айтпаган санаазы калган.
Экче бичик таныбас јонына
Энчиге јаңыс кожоңы арткан...

...Ачык мангдайлу, ады јарлу,
Ачык-јарык јўректў болгон.
Јокту јонының адаанын алып,
Јолынаң чыкпай, ол ичкери барган!

Эне-адазы бай келинге
Эр јажына ол санаазын салган.
Экчелген кара талайдың толкузын
Элен чакка көрөргө сананган.

Је тургузып алган бек амаду
Туманду тўнде, турнадый, јоголды.
Эдў улуска истедип, курчадып,
Эдреңги улустың кыбында јыгылды!

Эне-адазы бай келинек
«Эрим сен...» — деп, көрөргө келбеди.
Элен-чакка көрөтөн көк талай
Эрикчең кўркўреп, толкузы экчелди.

Тербезеп баскан телекей ўстўнде,
Тенибер салкын кородоп огурат.
Јокту ороонның јокту поэди
Јокко бастырып, өлўп барадат...

Кара талай ыраак тўштўкте
Кайра келбес јўрўмдий кўркўрейт.
Бала чылап, бай келинек
Балдар[1] сайын ийиктелип бийелейт.

Бал[1]—бай улустың кычыртулу ойын-јыргалы.

Jўзўн отту өргөөлөр сайын
Jўс бокалдыҥ шыҥырты торгулат.
Кўзўҥги чилеп, шыҥырап анда
Келиннииҥ өткўн катҡызы угулат.

Өлўп бараткан поэттиҥ көзине
Оскө jўрўмниҥ улузы көрўнет .
Ачана баскан jокту ороону
Аргалу, ырысту болгоны көрўнет...

...Энирги куйун эжикти токпоктоп,
Ээн чөлдөрлө ээчижип баргылайт.
Эдреҥи улус поэтти аjыктап,
Эжиктиҥ jанында эрикчеҥ тургулайт...

. . . . . .
. . . . . .

Jе албаты jаҥды колына алала,
Jеринде jаҥы jўрўмин төзөгөн.
Албатызы учун тартышкан уулдарын
Албаты ундыбай, өрө көдўрген.

Эл ортодоҥ албаты поэтке
Эҥ артык кызын кудалап берди.
Эзеҥ туштагы санаазын бўдўрип,
Экилезин тўштўк талайга экелди.

Көк талайга көргўлезин дєп,
Бийик јаратта тургузып салдылар.
Эзен туштагы поэттиҥ санаазын
Эмди ончозын бўдўрип койдылар...

Оноҥ ло бери каскак јаратта
Олордыҥ сомдоры ыраактаҥ агарат.
Таш та болзо, төрөлин ајыктап,
Ташташпай, экў анда тургулайт...

Бухарест, 1962 ј.

ТАЛАЙ

Канча поэтке мактаткан талай
Каскак јаратка кўркўреп согулат.
Экчелип јаткан толкуныҥ ўндери
Энҥирлер сайын эрикчил угулат.

Кере тўжўне байканду кемелер
Кемди де талайдаҥ јайканып бедрейт.
Көпөгөш өҥдў талайга көргөмдө,
Көксимди туйук санаалар өрўмдейт.

Тудуп болбос ийдезин јажырып,
Туйукта јадары уур ла база,
Элен-чакка нени де этпей,
Экчелип јадары кўч ле база...

Констанца, 1962 ј.

СЕНИҢ КЕБЕРИҢ

(Лирический ӱлгерлер)

* * *

Чаңкыр, чаңкыр кар айланат...
Чачынты оттор ыраактаң көрӱнет.
Чачтары јайылып, эҥирди озолоп,
Кыс бала меге удура келедет.

Јайыла тӱшкен көпөгөш јаланғла
Јайкана базып, бис кожо барадыс.
Ол јердеги[1] отторго көрӧдис,
Ол јердеги сӧстӧрди айдадыс.

Аба-јышта туралар тудадыс,
Айлу-кӱндӱ алтайлар ачадыс.
Салымга теркеп, каткырып турадыс.
Сананып таппас немелер айдадыс.

«Телкем бӱткен бу телекей ӱстӱне
Тегиндӱ келбеенис бис экӱ...» — дежедис.
Кызара кӱйген јалбыштый таңдакка,
Кышкы таңдакка удура көрӧдис...

Ол јердеги[1] — санаада амадаган јӱрӱм.

Чаңкыр карлар айланып, айланып,
Чанактар јолында карарып кайылды.
Чачы јайылып, кыс бала јаңыскан
Чаңкыр јаланда ол артып калды...

Аба-јышта тудатан туралар
Анайда тудулбай, ундылып калдылар.
Айлу-күндү алтайлар ачылбай,
Айлаткыш түбинде арткылап калдылар.

Чачы койу, кыс бала, көркийим,
Чөкөбөй, озогы бойың ла јүр.
Тегенектү јолду телекей үстүне
Тегиндү јүрбеске күч ле эмтир...

Эңгирлер сайын көзнөктөң көргөмдө,
Ол өйлөр катап ла көзиме көрүнет.
Шуурганды өткүре, өйлөрди өткүре
Кыс бала түңгей ле удура келедет...

Сениң кебериң көрүнип келгенде,
Седеркеп, ойто уйкуны чачадым.
Сананып таппас шүүлтелер табадым,
Сагышка кирбес алтайлар ачадым!

1962 j.

УНДЫЛЫП КАЛГАН ПИСЬМОЛОР

Күски јалбырак көзнөккө согулат...
Күн коомойтып, булгалып ла туру.
Орой киргенче, көзнөктиң алдында
Озогы письмолор кычырып отурым.

Уужалып калган чаазындар ортодоң
Ундылып калган письмолор туштады.
Кемниң письмозы? Качан бичиген?
Канайып мениң столыма кирген?..

Саргарып калган листтерди ачкамда,
Санаама кыстың кебери эбелет.
Көпөгөш чаазынды көңкөрө туткамда,
Көп шүүлтелер көксиме илинет...

Ол эмди кайда? Кажы алтайда?..
Озогы ла бойы омок јүрет не?
Санааркап, айса, энгирлер киргенде,
Саргарып калган листтерге көрөт не?..

Айса, элбек бу јакшынак јүрүмде
Албатыдаң артпай, кожо барды не?
Барган јолынаң нөкөрин табала,
Балдарын өскүрип, ырысту јады не?..

Көпөгөш энгирди ажыктап отурым...
Көрбөй калган жүрүмим көрүнди.
Калай өткөн ол ыраак өйлөрдү
Катап өдөргө жүрегим көкүди!

Жүрүмди жаңыдан түзедер эдим...
Жүрегим сыстап, не кадалат?
Көрөйин дезем, письмолор табылбайт.
Көзнөккө күски бүр согулат...

1962 ж.

* * *

Бу түш жерим бе, не?..
Көпөгөш, көпөгөш көлдөр чайпалат,
Көк айаста турналар кыйгырат.

Бу түш жерим бе, не?
Ааайын, ааайын бүрлер төгүлет,
Айланып, айланып, жүзиме түшкүлейт.

Бу түш жерим бе, не?
Тандакла кожо мен өндөйип турадым,
Табышту, табышту оромло барадым.

Улустар... улустар... ырысту каткырат.
Узун, узун оромдорло барат.

Бу тўш јерим бе, не?
Калганчы катап мен сеге келдим,
Кўстиҥ кунукчыл чечегин экелдим.

Бу тўш јерим бе, не?
Паплин платьеҥ коркушту агарат,
Бажым айланат, көстөрим кылбыгат.

Бу тўш јерим бе, не?
Је чечегим албай, ол санааркап турат,
«Орой..» — деген каруузы угулат.

Бу тўш јерим бе, не?
Таралјып, араайын мен јолго чыгадым,
Табышту, табышту оромло барадым...
Улустар, улустар.. кунукчыл чечекти
Ајарбай, араайын тепсеп баргылайт...
Бу тўш јерим бе,не?..

1962 ј.

* * *

Эҥирлер сайын меге Куба тўжелет...
Эҥирлер сайын јўрегим эригет.
Карибский талайдыҥ толкузын ајыктап,
Каскак јаратта кубинка турат.

Оныҥ колында чечектер эмес,
Октоп алган мылтыгы јалтырайт.

Күниниң чогынаң көстөрин јалыктап,
Күркүреп јаткан талайды ајыктајт.

Кајнап јаткан калју талайды
Кажы ла эгирде кечерге мегдейдим!
Кажатта турган кубинка кыстың
Кару эрмегин угарга келдим.

«Адың кем?» — деп, араайын сурајдым...
Ак чайкалар үстүмде кыйгырат.
Кубинка кыс кайаның үстүнең
«Революция!..» — деп, каруузын јандырат.

Эгирлер сајын мөге Куба түжелет...
Эгирлер сајын јүрегим эригет.
Карибский талайдың толкузын ајыктап,
Каскак јаратта кубинка турат...

СЛЕРГЕ

Јастың кару тыныжын сездим..
Јаш улустар, јапсык болыгар.
Бүрүңкий көрбөй, ачык јүрүгер,
Бүдүжер јаранып, чечектий јајылгар.

Јастың тымык алтамын угадым...
Јарык санааду, ырысты уткыгар.
Јаман-јакшыны јажырбай, ончогор
Јадын-јўрўмде ак-чек болыгар.

Јинјилў јастың кожоңын угадым...
Јиит уулдар, калай јўрбегер.
Тайадый, кеен кыстардың көзине
Тайкылта көрбөй, удура көрўгер.

Јастың келип јатканын сездим...
Јараш сөстөрди јўректең айдыгар.
Табылган ла ўўрени ырызым дейле,
«Талдазам кайдат»—деп, кийининде
айтпагар.

Јастың кару тыныжын сездим...
Јаан јўрўмге удура барыгар.
Јаңыс та катап јабыс энчейип.
Јаскы салкынга быйан айдыгар!..

1962 ј.

* * *

Таш јанында јайканып, көк чечек
Такып ла быјыл кеен көрўнди.
Малга тепсеткен арканың эдеги
Мангдык-торкого ойто бўркелди.

Сагыжым салган, jўрегим кöкўткен,
Сакыган öйим катап ла jетти...
Jажыл шангкызын jайылткан кайыгнанг
Jайканып, катап ла кўўк этти.

Качан да бирде тушташкан кööркийек
Катап ла менинг кöксиме эбелди...
Jеримнинг чўми, кööркийдинг кебери
Jенгил, jенгил санаалар экелди.

Ырызым бололо, амадуум бололо,
Ыраактанг меге ойто ло келдинг.
Jер üстўнде бастыра сўўмjинги
Jектебей, меге катап ла бердинг!

Кöп jолдорго jетпес те болзом,
Кööркийим, сени мен адап jўрейин.
Учы jок jўрўмнинг бир де ўзўгин
Jерим,
Сыйлап, мен сеге берейин...

1963 j.

СИБИРЬДИҢ ПОЭТТЕРИНЕҢ

А. И. Смердов

ЯБЛОКО

Јайыла тўшкен Тўштўктиҥ садынаҥ,
Јаркынду јажыл агаштаҥ сен келдиҥ.
Эмди, көөркийек, сен бистиҥ јериске
Ыраак јерлердиҥ јыдын экелдиҥ.

Тўштўктиҥ кўнинеҥ алтындый өҥдў,
Кызара бышкан яблоко — ранет,
Украин јерденҥ экелип, улус
Куйунду јеримде сени өскўрет.

Тату яблоко, мен сеге көргөмдө,
Таврия алтайыҥ көзиме көрўнет.
Тоорчыктыҥ кожоҥы ыраактаҥ угулат...
Изў јайдыҥ тыныжы билдирет.

Чаҥкыр Алтай јеримде дезе
Чаган айдыҥ соокторы кўҥўрейт.
Агастыҥ, киштиҥ јолдоры мында
Апагаш аркада көгөрип көрўнет.

Алтай жеристиң алу-жööжözи
Агаш-таштың кийининде жаткылайт.
Алтын-мöңүни, баалу таштары
Агын суузында, тууларда жажынат.

Агаш кескен жерлерде мöштöр
Чöйö шуулажып, жерге жыгылат.
Мынызы — карды, тайганы öткүре
Улаган журтка жол салынат.

Туулардың алдында, кичинек журтта
Садовод кижи турумкай иштейт.
Яблоко ашты сооктorго үредип,
Солун агашты жеринде öскүрет.

Украина, Крымның агажының
Угын кубултып, жаланда öскүрет.
Ыраак Грузияның жакшынак чечегин
Ырысту көзиле ажыктап, сүгүнет.

Амадуга жедип аларга меңдеп,
Анайда бис женүлер алганыс.
Алтайдың кайыр тууларын күреелей
Бойыстың садысты öскүрип алганыс.

Öскö үндү куштарды бистер,
Керек болзо, экелип аларыс.
Коо үниле жаңы кожоңын
Кожоңдоп берзе, кожоңын угарыс.

Јайылган өлөңди тепсей алтап,
Јажарган садтарла мен барарым.
Бышкан яблокты араайын ўзеле,
Көөркийге кўўнзеп, сыйлап берерим.

Өскўрип алган яблоком менинг!..
Өскөн јеримди өскөлөбө, экем.
Алтындый бўрингди ээзинге јайылтып,
Алтай јеримде өс лө, эркем...

(А. И. Смердов)

ЭСКИ ТУРАДАҢ КӨЧӨДИС.

Мен билерим:
Грузовик эжиктең атана берди,
Турабыс ээн— бараткан өй јетти...
Бир минутка отура тўжеле,
Оноң баратан јаң бар эди.
Је канайдар, энем, бир эмешке
Не болгонын эске алалык...

Городтың учында, тымык оромдо,
Јеңеске бастырып, салкынга соктырып,
Јарым чакка турабыс туратан,
Эрикчең көзнөктў јарыкка көрөтөн.
Пушкалар ўнинең тырлажып, турабыс

Jотконго, тўбекке табартып, артатан.
Карган кижидий, терек энчейип,
Стенеге jöлöнип, санааркап туратан.
Энчейген турабыс, ол көпти айдар:
Болгон немени ол эске алынар.
Jўрўмди, ölўмди ол көп лö көргöн,
Тилдў болзо, ол ончозын айдар...
Бели чирийле, бош ээлип калган —
Анда кабайым туратан эди.
Мениң угым: кузнецтер, ишчилер,
Слесарьлар аңаң тўшкўлейтен эди.
Jўрўмде олордо темирдең, оттоң
Аркыдаң öскö не де jок болгон...
Ол кабайда сен мени де jайкап,
Ак сўдиңле бойымды азырап,
Öскўрип алган, иштеңкей энем,
Азырап алган, унчукпас энем!
Эмди меге jаңыс ла сени
Эр jажына эркелеер керек,
Кожонгго сени чўмдеер ле керек...

Карган теректиң алдында тактада
Jиит кузнец чурана тартатан.
Кату колдорын сениң белинге
Карузып, эркелеп араайын салатан.
Je оноң чурана ойнобой токтогон.
Ачу аракылу той божогон...
Ырызың сениң бу турада

Элес эделе, јоголып калган.
Кайын энең сени јаратпай,
Кас чылап, сеге шыркырап көрөтөн.
Өбөөниң дезе иштеген акчазын
Ичип салала, артканын беретен.
Кунугып, эригип, балдарды ыйладып,
Кудайды јамандап, ол сени соготон.
Соктыртып алала, соок чуланда
Сен бала тапканг — ол мен болгом...

Эски турабыс, эзинге чыккырап,
Эки ўйеге јетире турган...

Ол көпти көргөн, көпти куучындаар.
Озогы јўрўмди ол эске алынар.
Колдорын тўўнип, столдың ўстўнде
Адамның өлгөнин ол база айдар.
Тул келиннин салымын канайдар!
Туранын ичинде балдарың толтыра.
Коронго бастырган јўрўмди канайдар —
Эки көзингде јаш толтыра!
Јаан уулың ол јажык өскөн,
Оны уйдежип, тўниле отурганг.
Өзўп алала, ол јўре берген,
Өскўрген энеге ол јолын ундыган...
Ого айылдап барып келеле,
Ойто келгең, јарабаган, байла...
Уулынгның калажын јип јадарга

Уур болгон туру, байла...
«Канайда ортон уулыңның барганын
Карган терек куучындап берзин.
Кандалта соктыртып, колдоры кынјылу
Кайра келгенин ол айдып берзин.
Акыбысты кандалта камчылап, тепкилеп,
Айылысты конвойлор тинтип туратан.
Драгуннын сопогын сен, энем, окшоп,
Буурыл бажыңды јерге салатаң.

Је уулың олорго нени де айтпай,
Олорды казыр ајыктап турган.
Карарып калган бу теректиң алдында
Карабин мылтыктың атканы угулган.

Уулыңның төжинең ўч ок ӧдӧлӧ,
Карган терекке бадалып калдылар.
Удура келген јаңы ӧйлӧрдӧң
Уур кўндериң ундылып калдылар...
Эски турабыс эзинге чыккырап,
Эмдиге јетире турган ла турган...

Ол чириген, торт карарып калган.
Оодотон ӧйине ол эмди јетти.
Энем пладын көзине тудала,
Эске алынып, мендебей отуры.
Айылыстың эски бозогозын ого
Ажыра базарга кўч болбайсын.

Балдарын өскүрип, јуртаган уйадаң
Бараргa ого күч болбайсын...
Барар керек. Әжигис ачык.
Алты этаж турага келерис.
Јаан көзнөги јалтырап турган
Јаңы турага бис экү кирерис.
Ол ло турган бийик көзнөктөң
Бастыра городты сен көрөриң...
Јайылган сууларды, јажарган агашты
Јаткан кыбыстаң сен көрөриң!..

Баралык, энем, кайран энем,
Баралык, бисти сакып јадылар.
Јаан кыпту јаңы турада
Јыргалга бисти кычырып јадылар!

Сатира ла юмор

Л. Кокышев

ЭРКЕЛЕЙДИҢ «ЭРЛИККЕ» ТУТТУРГАНЫ

Энгир кирип, койыла берди,
Энгир чолмон мелтирей берди.
Качашкан чылап, эски ай
Кайдаң мөңдеп ажа берди.
Саста турган јобожок талдар
Салкынга чөйө шуулажа берди.
Терс ле кара булуттар јылып,
Теңериден салактай берди.
Карангуй, терең аркадаң чочып,
Кайдаң куран багырып ийди.
Саң ла башка немелер көрүп,
Састаң турна кыйгырып ийди.
Эркелей адын ээртеп ийди.
Эртелеп айылына једерге мөңдеп,
«Јакылта бар ба, капшагай,
Јанарга мөңдеп турум!» — деди.
Јапашта јаткан улустар ого
«Јанып браадың ба, Эркелей?» — дешти.
Азык-түлүк јакыткан улус
Адын курчай тургулап ийди.
Буул тартатан уулчактар оның
Буттарына оролып келди.
«Көгөөндөр бисти челдеп браат,

Көфтө дө болзо, экелзең!» — дешти.
Јантык бутту бригадир ого:
«Јаандарга мыны јетир, — дейт —
Улустың күчи чыгып браат,
Уйды сойып, экел» — дейт.
Комсомолдың качызы мында
Коштой јууктап, база элбеңдейт:
«Духовный курсак божогон, уул,
Тургуза ла лектор ийзин» — дейт.
Чылбырды колдоң торт салбай,
Чынаа курут јакыдып јайнайт.
Ээр кажынаң кайра тартып,
Эжер талкан јакыдып турат.
Сары-кыс эмеен мыжылдап келеле,
«Сарју экел, јӱ бе?» — деди.
Эдирей берген Эркелей меңдеп,
«Экелерим, је...» — деди.
Калтар аттың учазына
Кайыш камчы «кыч!» этти.
Казалап ады ары болды,
Кара балкаш «мыч!» этти.

2

Калтар адын камчылап туруп,
Карангуй боочыга чыгара чапты.
Карманында кабакты эзеп,
Капшайлап туруп, суура тартты.
«Јаан боочыга чыгала, мыны

Јаңдайдым» — деп, тура тўшти.
«Алдында јолым ару бол» — дейле,
Адынаң јайылып, јерге тўшти.
Өлөң-чөпти ўзе тартып,
Өрө-төмөн чачып ийди.
«Јаман көрмөс туштаба» — дейле,
Јалына аттың сўртўп ийди.
Јарымдай шилди ичип алып,
Јалтана-јалтана келип јатты.
«Каланғы кижи коркыбас» — дейле,
Калганчызын көңкөрө тутты.
Турган јеринең алала,
Тургакту тытты өткўре чапты.
Атка јеңил болзын деп,
Артынган таарын јерге чачты.
«Көрмөс јолдо јўри бе?» — деп,
Көзин кылчайтып, туура көрди.
Көк теңери сени ле теп!
Көрмөстөр тўймеп, бу отурды!

3

Кажы чакта өлгөндөр
Кажатка келип јуулыптыр.
Чучурап турган көрмөстөр
Чур-чуманак тўжўптир.
Кажак көстў көрмөстөр
Кажык ойноп јўгўрет.
Јаандай берген бир көрмөс

Jаман айдып, тўкўрет.
Jўдеп турган кöрмöстöр
Jўстерин сууга суккылайт.
Эмеген кöрмöс эзирик
Эрин арбап, айткылайт.
Тойтык бутту кöрмöстиң
Тойын jыргап jаттылар.
Кудагай болгон эрликтер
Кузуп мында jаттылар.
Тойып алган кöрмöстöр
Торбокко минип jарыжат.
Тобойдың jаман кöрмöзи
Тобого чертип маргыжат.
Кенетийин кöрмöстöр
Оны кöрўп ийдилер!
Эркелейди арадап,
Эбире курчап келдилер.
«Айыл туткан кўлўгис
А бу келди не!» — дештилер
Эркелейди тударга
Эрликтер тўймей бердилер.
Jирме jашту бир кöрмöс
Jиткезинең каап алды.
Эркелейди электеп,
Ээринең jерге антарды.
Тойтык бутту эмеенге
Тоолоткылап экелди.
Экилезин айылга

Эрликтер сугуп, бектеди.
Эркелей оноң качарга
Эжик таппай калактайт.
Чыткыдынаң тер агат,
Чыгар арга табылбайт.
Турайын дезе, көрмөстиң
Тулуңы бутка оролот.
«Труда кўниң канча? — деп,
Турунбыла токпоктойт!..
Тура jўгўрген бойынча,
Турган ўйин таныды.
«Труда кўниң канча? — деп,
Эмегени арбанды.
«Айылына jанбай, тўжўле
Аркада не jадың?» — дейт.
«Аракы ичкен болорың ба,
Адың сенің кайда?» — дейт.

* * *

Энгирде атанган Эркелей
Эки конок jыргады,
Эдиреп, jўўлип jўргенин
Эрликтерге jарбыды.

ЭМИЛЧИНИҢ ЭМЕЕНДЕРГЕ СЫЙМАТКАНЫ.

Бели сыстай берерде,
«Бертингем...» — деп сананды.
Эмилчи көөркий чочыйла,
Эмденерге атанды.

Эки таарга тастайта
Эликтиң эдин тыктады.
Сыймучы болгон эмеенге
Сый белетеп ыкчады.

Төрөөндөрине барала,
Төлүге сарjу сурады.
Совхозко jеткен бойынча
Соңго акча сурады.

Белетенип алала,
Бел jазарга атанды.
Сыймучыга jеделе,
Сыйын берип jайнады.
Эмилчини эмеендер
Эки jандап шингжүлейт.
«Энтересный оорулу
Эмеген болтыр..» — дешкилейт.

Эмилчини эмдеерге
Эмегендер јöптöшти.
«Кажаттагы мылчага
Капшай отты сал» — дешти.
Болчок кара мылчадаң
Боро туман-буу чыгат.
Эмилчини эмеендер
«Эмдеерис» — деп апарат.
Таш печкениң ўстўне
Талайып суудаң чачкылайт.
Јалбагынаң салала,
Јалмуурбыла чапкылайт!
Тебиндирип алала,
Тер акканча сыймаалайт.
Кедейте тартып алала,
Кендирбиле јышкылайт!
Кабыргалай салала,
Канча ўйезин туткулайт.
Калактадып, сыктадып,
Кардын сыймап тургулайт.
«Сынынга јеңил болор» —деп,
Сын-арказын бўктегилейт.
«Кардынга јеңил болор» — деп,
Кабыргазын ээгилейт.
«Јаңыс тынып, ич» — дежип,
Јайынты ошкош «эм» берет.
«Өзöгине öтсин» — деп,
Өлöң јытту суу урат.

Тараканду тактага
Тал-каборто салгылайт.
«Коронын чыксын, кус ...» — дежип,
Колдорын оозына суккылайт.
Эмилчи көөркий төжөктөн
Эмдиге ле тургалак.
Эмеендердин эмдежин,
Энем айтсын, э, калак!
«Кудайдын ичкен эми» — деп,
Кулур чейген суу берет.
Тастайганча ичеле,
Таң атканча јүгүрет.

Јарым айга јатса да,
Јазылары јок болды.
Јайынты јытту «эминең»
Јаман оору табылды.

Эмегендер коркыйла,
Эки конок јүгүрди.
Эмилчини сыктадып,
Эмчилерге экелди....

ЭНДРЕЙДИҢ ЭЗИРГЕНИ

Эндрей ле солун уул
Эрмектежип ийдилер.
Тал ортодоҥ акчазын
«Ташташтырып» ийдилер.

Јарым шилге јетти деп,
Јарјаҥдажып сўўндилер.
«Чайнаар неме јок» — дежип,
Чайныйга јеттилер.

Кылык-јаҥын билижип,
Кызылдаҥ алып ийдилер.
«Алтай уулдар кайткан» — деп,
Агынаҥ алып ичтилер.

Тура тўшкен бойынча
«Дружба болзын!» — дешкилейт.
Четушканы ажыра
Чертенижип ийгилейт.

Он тёрт кырлу стаканнаҥ
«Одним духом» салгылайт.
«Коркор неме јок» — дежип,
Кожоҥ-комут салгылайт.

Тапту эзирип алала,
Таныжып болбой бардылар.
«Даром ажым ичтинг» — деп,
Тамактажып бардылар.

Минишкен уулдарды көрөлө,
Милиция анаар мантатты.
Албаты-јонның јўрўмин
Аргадаарга мендеди.

Эндрей олорло удура
Согужарга јўткўди.
Чугулданып турала,
Чукуругын көргўсти:

«Одус сегис јыл эмес —
Онойдо эдер правоң јок.
Јайым јўрген гражданин —
Јаба базар јаңың јок!..»

Озо туткан уулдардың
Оозын сыйра тырмады.
Соңында келген уулдарды
Сопогыла коркытты.

Тудужарга Эндрейле
Дружинниктер келдилер.
Онолоры шўўжеле,
«Тудар керек» — дештилер.

Батпак чыңдый Эндрейдиң
Бажын толгой туттылар.
«Түрген-түкей таңманы
Түрмеге сугар» — дештилер.

Кирнестеге једеле,
Кирбей Эндрей мойноды.
Кайра көрүп ийеле,
«Каюсь, уулдар!..» — деп айтты.

«Уйады, байла, бар» — дежип,
Уулдар туруп, шүүштилер.
«База анайда кылынбас»,
«Баргай ары..» — дештилер.

...Јөйлөнип јүрген немеге
Јөмөшпөзө кайткай не?
Бойын тутпас немеге
Болушпаза кайткай не?

ОРОЗБАЙДЫҢ ОРОЗО ТУТКАНЫ

Орозо једип келерде,
Орозбай чек кубулды.
Күнің сайын торолоп,
Күн кетежип кыйналды.

Сарјуга аскан боорзокты
Сананбаска чиренет.
Кејим сынду чөлдөрлө
Кеерий, кеерий јелдирет.

Куру карды койтылдап,
Курайды төмөн мантадат.
Күчим чыкты, о-ой, боой!
Күн кайтты?» — деп калактайт.

Ичи-бууры толголып,
Ичеелери өйкөжөт.
Чөкөмјилү кызыл күн
Чөлдөң ашпай өчөжөт.

Азыраган ак-малын
Ак јаланга таштады.
Айга-күнге түкүрип,
Айылын көстөп мантатты.

Магометтиң јаңы деп,
Малын сойып, турады.
Тўймеп, тўймеп турала,
Тўн киреринсакыды.

2

Кызыл эңир киреРде ле,
Кымыстаң ичип баштады.
Кууртакка јеткен бойынча,
Курын чечип таштады.

Малахайла маңдайын
Арлай согуп ажанат.
Чандыр этти чайнабай,
Чала тўртўп ажырат.

Ичи сыстай бергенде,
Ичин сыймап керилет.
Келишкедий јеринең
Кей чыгарып кегирет.

Онтой, онтой челдеген
Омырчакту кайран эт.
Орозо туткан кўлўктиң
Оорыйтаны неме бет?

Тойорго јакшы болзын деп,
Тонын суурып таштады.
Јадындап эмеш јўреле,
Јаңыдаң јип баштады.

Маргышкан чылап калашты
Майга кожуп; кожуп јийт.
«Макалу ла тойындым,
Магомедим жаксы!» — дейт.

Кууртак-курсак божогон —
Куру табак «меч!» — этти.
Орто тўнге јетпей туруп,
Орозбайым «кўч!» — этти.

. . . . . .
. . . . . .

«Оой-боой, Орозбай
Оорый берген!» — дештилер.
Онтожып-сыктажып,
Облбольницага јеттилер.

. . . . . .

Је бу не шыра, нөкөрлөр?...

БАЖАЛЫКТАР

Үлгерлер

Менин үйем 5
Мен ишке браадым 16
Лумумбанын көлөткөзи . . . 18
Киосктын јанында 21
Алтай тилиме 23
Кара суу 25
Өзүп келген көк өлөңгө . . . 27
Тангдак 29
Јүрүм 31
Куу 33
Күс 35

Өскөн јерим кереегинде үлгерлер

Јол 37
Эски айыл 38
Одуда 40
Чиби 43
Карган эјеме 45
Кер ат 47

Кожогчы Байрам 50
Алтай келиндердиң кожогы
угала 51
Баргаачы өбөгөн 53
Jаңы чыккан балага 54
Ундыбагар 56
Алтай уулдарга 57
Кайра jол 59

Ырыс керегинде ӱлгерлер
(цикл)

«Ырысту ба·слер?»...— кыс бала
менең 61
Ырыс дегени не болотон? . . . 62
Таң атты. Jаланғның өлөңин . . 63
Jаскы энирде jажарган садтарда 65
Мениң ырызым. 66
Jайылып турган jайгы агашты. 68
Грандагы санаалар 70
Границада 73
Оргөө Пелеш 75
Михаил Эминеску 77
Талай 8

Сениң кебериң
(лирический ӱлгерлер)

Чаңкыр, чаңкыр кар айланат.. . 82
Ундылып калган письмолор . . 84

Бу тўш јерим бе, не? 85
Энгирлер сайын меге Куба тўжелет 86
Слерге 87
Таш јанында јайканып, кök ...чек 88

Сибирьдиң поэттеринең

Яблоко (*А. И. Смердовтоң*) . . 90
Эски турадаң көчөдис (*А. И. Смердовтоң*) 92

Сатира ла юмор

Эркелейдиң «эрликке» туттырганы 99
Эмилчининг эмееңдерге сыйматкаңы 104
Эңдрейдиң эзиргени 107
Орозбайдың орозо тутканы . . 110

Кокышев Лазарь Васильевич

ЭКИНЧИ ЈУРУМ

(Вторая жизнь)

На алтайском языке

Редактор *Э. М. Палкин*
Художественный редактор
И. И. Митрофанов
Технический редактор *М. И. Техтиеков*
Корректоры:
А. Я. Ередеев и *В. Ф. Тюнчекова*

*

Сдано в набор 3/IX 1963 г.
Подписано в печать 20/X 1963 г.
Бумага 60×92 1/32. Печ. л. 3,625.
Уч.-изд. л. 3,4. АН 10983. Заказ № 2929.
Тираж 1000 экз. Цена 17 коп.

*

Горно-Алтайское книжное
издательство, г. Горно-Алтайск,
пр. Коммунистический, 44.
Типография № 15, г. Горно-Алтайск,
проспект Коммунистический, 25.